

farklı konularına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Bu hadisleri ilgili oldukları yerlerde tam metin halinde yazmanın veya sözlü olarak nakletmenin gereksiz zaman kaybına yol açacağı düşünülerek ilk dönemlerden itibaren hadisler konularına göre bölünüp aktarılmıştır. Konulara göre düzenlenen temel hadis kaynaklarından *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere sünen türü eserlerin hepsinde taktîin pek çok örneğini görmek mümkündür. Özellikle fıkıh alanındaki çalışmalarda hadisin sadece konuyla ilgili kısmı alınır.

Genel anlamdaki ihtisar gibi sakıncalı olmayan ve bölme işinde dikkatli davranıldığında hadis rivayeti açısından problem teşkil etmeyen taktî Ahmed b. Hanbel câiz görmemiş, İbnü's-Salâh cevaza yakın bulmakla birlikte mekruh olduğunu söylemiştir (*‘Ulûmü'l-hadîs*, s. 217). Ancak Nevvî taktîin ilk dönemlerden itibaren Dârimî, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi muhaddislerce uygulanmasından hareketle câiz sayıldığını belirtmiştir. Taktîin hadis rivayetinde değil kitap telifinde yapılabileceğini söyleyenler yanında Abdülganî el-Ezdî ve Şemseddin es-Sehâvî gibi uzun bir metnin içinde mevcut ince bir mânayı çıkarmayı kolaylaştıracağı için bunun müstehap kabul edildiğini ileri sürenler de vardır. Taktî', Hz. Peygamber'e ait olmayan bir sözün ona isnad edilerek nakledilmesi gibi bir tehlike taşımadığından, Arap dili ve İslâm'ın genel prensipleri konusunda yeterli bilgiye sahip biri tarafından yapılması ve Resûl-i Ekrem'in maksadına uymayan bir anlamın ortaya çıkarılmaması kaydıyla hadis âlimlerinin çoğu tarafından uygulanmasında bir sakınca görülmemiş olan bir yöntemdir. Aynı şekilde bir tür taktî' olan hadislerin alfabetik fihristinin düzenlenmesi için sadece baş taraflarının yazılmasında da bir sakınca görülmemiştir (ayrıca bk. İHTİSAR).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî İyâz, *el-İlmâ'* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire, ts. (Dârü't-türâs), s. 181-182; İbnü's-Salâh, *‘Ulûmü'l-hadîs*, s. 215-217; Nevvî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 157; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 316; *Tecrid Tercesmesi*, Mukaddime, I, 471-472; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasîl fi 'ulûm ve muşta-laḥi'l-hadîs*, Cidde 1403/1983, s. 149; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 139, 309; Salih Karacabey, "Hadiste İhtisar ve Muhtasar Rivayetten Kaynaklanan Problemler", *Üİ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1, Bursa 2002, s. 53-70.

MEHMET EFENDİOĞLU

TAKVÂ

(التقوى)

Dinin emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınma hususunda gösterilen titizlik anlamında bir kavram.

Sözlükte "korumak, korunmak, sakınmak, saygı göstermek, dindar olmak, itaat etmek, korkmak, çekinmek" anlamlarındaki **vikâye** masdarından türeyen **takvâ** kelimesini Seyyid Şerîf el-Cürçânî, "Allah'a itaat ederek azabından sakınmaktır, bu da ceza almayı haklı kılan davranışlardan nefsi korumak suretiyle gerçekleşir" şeklinde tarif eder (*et-Ta'rifât*, "vk̄y" md.). Takvâ ve kökün **ittikâ**, **takî**, **etkâ**, **müttakî** gibi diğer türevleri ve fiil şekilleri Kur'an-ı Kerîm'de 285 yerde geçmektedir. Kur'an'da ve hadislerde takvâ bazan sözlük anlamında, bazan da "Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak azabından korunma" anlamında kullanılır. Genellikle peygamberler ümmetlerine, "Allah'tan sakının ve bana itaat edin" diye hitap etmiştir (eş-Şuarâ 26/108, 179). Peygambere itaat eden Allah'a da itaat etmiş olacağından (en-Nisâ 4/80) takvâ Allah'a ve resulüne itaat etme anlamını içerir. Kur'an'da takvâ sahibi müminlerden bahsedilirken Allah'ın onları cehennem azabından koruduğu anlatılır (ed-Duhân 44/56; et-Tûr 52/18; el-İnsân 76/11); bundan dolayı mümin Allah'ın kendisini cehennem azabından korumasını ister (el-Bakara 2/201; Âl-i İmrân 3/191). Allah'a "ehl-i takvâ" denmesi (el-Müddessir 74/56) koruyan ve korunulan olmasındandır. "Ateşin azabından bizi koru" duasında (el-Bakara 2/201; Âl-i İmrân 3/16, 191) veya, "Kendinizi, ailenizi ateşten koruyun" âyetinde geçen (et-Tahrîm 66/6) "koru" ve "koruyun" ifadeleri aynı kökten gelir.

Takvâ kelimesi Kur'an'da on yedi yerde geçer (meselâ bk. el-Bakara 2/197; el-Mâide 5/2; el-A'râf 7/26; et-Tevbe 9/108; Tâhâ 20/132). Klasik müfessirler takvâyâ ve aynı kökten gelen emir kiplerine genellikle, "Allah'tan korkun" anlamını vermiştir. Söz konusu fiilin kökü korku anlamını da içermekle birlikte bu korkunç bir şeyden çekinmeyi değil seven birinin sevdiğinin gönülünü incitmekten çekinmesini, yaratana karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyetini ifade eder. Bu bağlamda takvâ karşılığı olarak önerilen "Allah bilinci, Allah'a karşı sorumluluk bilinci" ifadeleri kavramın içeriğine daha uygun görünmektedir. Takvâ ve ittikâ kelimelerinin içerdikleri

korku Allah'a duyulan saygıdan kaynaklanır. Böyle bir duygu müminleri kötülükten ve günahattan vazgeçirir, iyiliğe ve hayra sevkeder. Kur'an'da ve hadislerde âfet, kıyamet, haşır ve cehennemle ilgili korkular anlatılırken "havf, haşyet, feza', rehb, vecel, ru'b, işfâk" kökünden kelimelerin kullanılması, "Onlardan korkmayın, benden korkun" meâlindeki âyetlerde (el-Bakara 2/150; Âl-i İmrân 3/175) Allah korkusunun havf ve haşyetle ifade edilmesi, bir âyette (en-Nûr 24/52) haşyet kelimesiyle ittikânın ardarda gelmesi genel anlamda takvânın korkudan farklı bir kavram olduğunu gösterir. Hz. Peygamber, "Allah'ım, senden sana sığınırım!" (Müslim, "Şalât", 222; Tirmizî, "Da'avât", 112); "Allah'ın gazabından Allah'a sığınırım" (Tirmizî, "Cihâd", 26) diye dua ederdi. Takvâ da Allah'ın gazabından yine O'nun korumasına sığınmaktır. Kur'an'da müminlerin şeytandan, fitneden (el-Enfâl 8/25), cehennemden (Âl-i İmrân 3/131), kıyametten (el-İnsân 76/11) kendilerini korumaları istenir. Takvâ kötülük ve zarar gelen her şeye karşı ilâhî korumayı talep etmektedir. Bu da günahlardan kaçınmak ve iyiliğe yönelmekle gerçekleşir. Kötülükten sakınmak Kur'an'da "hazer" kelimesiyle de ifade edilir (el-Münâfikûn 63/4; et-Tegâbün 64/14). "Takvâ sahibi" anlamına gelen müttakî Kur'an'da kırk sekiz yerde geçer (meselâ bk. el-Bakara 2/2; Âl-i İmrân 3/76; el-Mâide 5/27; el-A'râf 7/128; el-Enfâl 8/34). Bu âyetlerde takvâ sahiplerinin özellikleri anlatılır. Takvânın karşıtı "fücûr", müttakinin karşıtı "fâcîr"dir (eş-Şems 91/8; Tirmizî, "Menâkıb", 73; Ebû Dâvûd, "Edeb", 111). Takî kelimesi de (Meryem 19/13, 18, 63) "müttakî" anlamındadır. "Himaye ve muhafaza eden" mânasına gelen "vâk / el-vâkî" de (er-Ra'd 13/34, 37; el-Mü'min 40/21) aynı kökten gelir.

Takvâ ve türevlerinin Kur'an'da çeşitli vesilelerle ve farklı şekillerde sık sık zikredilmiş olması kavramın İslâm'daki önemini açıkça gösterir. Takvânın faziletleriyle ilgili Kur'an'da şu hususlara vurgu yapılmıştır: Allah takvâ sahibi olanlarla beraberdir (el-Bakara 2/194; et-Tevbe 9/36, 123); onları korur ve yardım eder; Allah takvâ ehlini sever (Âl-i İmrân 3/76; et-Tevbe 9/4, 7); Allah takvâ ehlinin dostudur (el-Câsiye 45/19). Takvâ aynı zamanda iman ve kalpe ilgili bir kavramdır. Resûlullah'a karşı saygılı olanlar Allah'ın kalplerini takvâ için imtihan ettiği kimseler olarak nitelendirilmiştir (el-Hucurât 49/3). Allah'ın hükümlerine saygı göstermek şüphe yok ki kalplerdeki takvâdır (el-Hac 22/37).

Nefse / kalbe takvâyı Allah ilham eder (eş-Şems 91/8). Hz. Peygamber eliyle göğsüne işaret ederek, "Takvâ buradadır" demiş (Müslim, "Birr", 32; Tirmizî, "Birr", 18) ve "Allahım, nefsimi / kalbime takvâsını ver!" diye dua etmiştir (Müslim, "Zikir", 73; Nesâî, "İstifâze", 13). Kalpteki takvâdan maksat iman, yakın, samimiyet ve Allah'a duyulan saygıdır. Kur'an'da, "Eğer mümin iseniz Allah'a karşı takvâ sahibi olunuz" buyurularak (el-Mâide 5/11, 57, 88) takvâ ile iman arasındaki ilişkiye işaret edilmiştir. Takvâ sahibi olmak iman gereğidir. Bütün peygamberler ümmetlerinden takvâ sahibi olmalarını istemiştir. Kur'an takvâ sahibi olan herkes için bir hidayet kitabıdır (el-Bakara 2/2; Âl-i İmrân 3/138; el-Mâide 5/46). Akıl ve vicdan da takvâ sahibi olmayı gerektirir (et-Talâk 65/10).

"Korunma ve sakinme" anlamına gelmesi bakımından takvâ kıyamet, mahşer, cehennem, cennet ve ebedî saadetle de yakından ilgilidir. Kur'an'da takvâ sahibi olanların güzel âkibetlerinin bulunduğu belirtilir (Tâhâ 20/132; el-Kasas 28/83; Sâd 38/49; ez-Zuhruf 43/35). Takvâ ehline vaad edilen iyi bir gelecek aynı zamanda dünya hayatı ile de ilgilidir, ancak mutlu sona varmak için sabırlı olmak lâzımdır (el-A'râf 7/128; Hûd 11/49). Fevz, necât ve felâh kelimeleriyle ifade edilen dünya ve âhiretteki kurtuluşa ermenin yolu da takvâ sahibi olmaktır (el-Bakara 2/189; el-Mâide 5/35, 100; ez-Zümer 39/61; en-Nebe' 78/31). Âhirete götürülecek en iyi azık ve orada işe yarayacak en faydalı şey takvâdır (el-Bakara 2/197). Cennet takvâ sahipleri için hazırlanmıştır (Âl-i İmrân 3/133; el-Hicr 15/45; ed-Duhân 44/51). Takvâ sahibi olmayan zalimlerin, bozguncuların, günah işlemekten ve kötülük yapmaktan sakınmayanların cehennemde azap görecekları Kur'an'da açıkça belirtilmiştir. Takvâ Allah'ın kulunu bilgilendirmesini ve aydınlatmasını sağlar (el-Bakara 2/282; el-Enfâl 8/29). İlâhî bir ışıkla (furkân) kalbi aydınlanan takvâ sahibi mümin hayır şerden, hakkı bâtıldan, sevabı günahattan ayırt eder; haram ve günahlardan dikkatle kaçınır. Müminlerin tarihten ve sosyal olaylardan ibret almaları ve ders çıkarmaları takvâ sayesinde mümkün olur (el-Bakara 2/66; Âl-i İmrân 3/138; en-Nûr 24/34). Kur'an'da ahlâkî faziletlerle takvâ arasındaki bağlantıya da işaret edilir. Takvâ, günahların ve kötülüklerin terkedilerek iyi ve sevap olan hususlara yönelmenin mânevî müeyyidesi olarak gösterilmiş ve takvâ ile af (el-Bakara 2/189), akrabalık bağı (en-Nisâ 4/1), adalet (el-Mâide 5/8), dürüstlük (el-Bakara 2/

177; ez-Zümer 39/33), sözde doğruluk (el-Ahzâb 33/70), şükür (Âl-i İmrân 3/123), merhamet (el-En'âm 6/155; Yâsîn 36/45), iyilik (el-Bakara 2/189) arasındaki bağlantılara dikkat çekilmiş, Allah katında en değerli müminin en çok takvâyı sahip kişi olduğu vurgulanmıştır (el-Hucurât 49/13), takvâ libasının (el-A'râf 7/26) kalpteki takvânın bedene ve organlara yansıyan hali olup mümini bir zırh gibi koruduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber de takvâ sahibi bir müminin ahlâkının da güzel olacağını belirtmişti (Tirmizî, "Birr", 55).

Allah'a lâayk bir takvâ üzere olmak takvânın en mükemmel şeklidir. Fakat müminin böyle bir takvâyı gerçekleştirmeye gücü yetmez. Bu sebeple, "Gücünüz yettiği kadar takvâ sahibi olun" buyurulmuştur (et-Tegâbün 64/16). Takvâ sahibine takî ve müttakî, takvâca daha ileride olana etkâ denilmesi (el-Hucurât 49/13; el-Leyl 92/17) takvâda bazı derecelerin bulunduğu işaret eder. Mümin Allah'a duyduğu saygı nisbetinde O'nun katında değerlidir (Buhârî, "Menâkıb", 1; Müslim, "Fezâ'il", 168). Kimin ne kadar takvâ sahibi olduğunu ise sadece Allah bilir (Âl-i İmrân 3/115; et-Tevbe 9/44). Mümin takvâ sahibi olmaya çabalar, ancak takvâ sahibi olduğunu iddia etmez. Hz. Peygamber insanlar içinde en çok takvâyı sahip kimsedir (Buhârî, "İtişâm", 27; Müslim, "Şiyâm", 74). Bir kutsî hadiste evliyanın takvâ sahibi müminler olduğu ifade edilmiştir (Ebû Dâvûd, "Fiten", 1).

Takvâ sevap-günah, helâl-haram konusunda derin bir hassasiyeti gerektirir. İslâm'da helâl ve haramlar bellidir. Ancak bu ikisi arasında şüpheli şeyler vardır. Bu tür şüphelerden sakınan kimse dinini ve şerefini korumuş olur. Bir hadiste şüpheli olan şeylerin terkedilip şüpheli olmayanlara yönelmesi tavsiye edilmiştir (Buhârî, "Büyû", 3; Tirmizî, "Kıyâmet", 60; Ebû Dâvûd, "Büyû", 3). "Günah seni rahatsız eden ve gönlüne yatmayan şeydir" (Müslim, "Birr", 14; Tirmizî, "Zühd", 52); "Fetvâyı kalbinden iste" (Müsned, II, 4; Dârimî, "Büyû", 2) meâlindeki hadisler, helâl ve mubah olmaması muhtemel bulunan şeylerden kaçınmanın takvâ gereği olduğunu gösterir. Kesin olmayan bir delille insanların mahkûm edilmesinin câiz görülmemesi (İbn Mâce, "Muğaddime", 2) kişilerin hukuku alanında da şüpheden kaçınmayı ve takvâyı gerektirir. Haram veya şüpheli şeylerden sakınma hem Allah hakkı, hem kul hakkı konusunda önem taşır. Fıkıh âlimleri, kılınan bir namazın fâsid olup olmadığı hususunda şüpheye düşüle takvâ gereği

reği o namazın tekrar kılınacağını, fakat birine borcu olduğu konusunda şüpheye düşen kişinin ihtiyaten onu ödemesi gerekmediğini belirtir (Bilmen, I, 314). Çarşı ve pazarlarda satılan malların kaynağını, bunların çalınmış olup olmadığını araştırmak icap etmez. Çünkü eşyada aslanan ibâhadır; satıcılar hakkında iyi niyet gerekir. Ancak gayri müslimlerin ülkesinde gıda maddeleri alınırken bunların alkol veya domuz eti içerip içermediğine dikkat edilmesi takvâ gereğidir. Özellikle rüşvet, hediye, vakıf, velâyet, vesâyet, miras gibi konularda, işçi-iş veren ilişkilerinde, kamu hizmeti, okul, hastahane gibi kamuya ait mallar konusunda hassas olmak; tabiata canlılara, yollara ve sulara zarar vermemek takvâ açısından büyük önem taşır (Gaz-zâlî, *İhyâ'*, II, 99-154). Takvâ temel bir fazilet olmakla birlikte bu konudaki aşırılık bazan tereddüde, vesveseye düşmeye yol açabilir. Bu durumun takvâ ile ilgisi yoktur. Nitekim bir hadiste, "Dinî konularda kılı kırk yaranlar mahvolmuştur" ifadesi yer almaktadır (Müslim, "İlim", 7; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 5; Dârimî, "Muğaddime", 19).

İlk zâhid ve sûfiler Allah'tan sakınmaya, Allah'a sığınmaya ve şüpheli şeylerden kaçınmaya büyük önem vermiştir. Bu dönemde takvâ ile ilgili bazı tarifler yapılmış, takvânın çeşitlerinden, sonuç ve faydalarından bahsedilmiştir. Mubah ve helâl olan dünya nimetlerinin ihtiyaçtan fazla tüketilmemesi sûfilere göre takvâ sahibi olmanın gereğidir. Bazı zâhid ve sûfiler bu tür nimetlerin en azyıla yetinmeyi takvânın icabı diye görür. Sûfiler daima ihtiyati esas almayı ve azîmetle amel etmeyi tercih etmiş, şüpheli şeylerden uzak durmuştur. Câiz olana göre değil evlâ ve efdal olana göre amel eden sûfiler, ebrârın (iyi insanlar) yaptığı amelleri işleyen mukarrebînin (daha iyi insanlar) günaha girmiş sayılacağını söylemiştir (Kelâbâzî, s. 84, 85, 97, 98; Ebû Tâlib el-Mekkî, II, 529; Kuşeyrî, s. 735). Sûfilere göre kalpte karar kılan takvâ bütün bilgi ve bereketlerin kaynağıdır (Sülemî, s. 438). Bu sebeple takvânın öneminden bahseden âyete (en-Nisâ 4/31) "kutbül-Kur'ân" denilmiştir (Ebû Tâlib el-Mekkî, I, 281).

Sûfiler sağlıklı dinî bilgilere, keşf ve keramete ulaşmanın ancak takvâyı esas alan bir dinî yaşayışla gerçekleşeceği görüşünde birleşmiştir. Allah nefse (kalp) günahı da takvâyı da ilham etmiştir (eş-Şems 91/8). İman çıplaktır; elbisesi takvâ, ziynetî vera', ürünü ilimdir (a.g.e., I, 289; II, 375). Bu anlamda takvâ günahlardan arınmış kalpteki ilâhî bir ışıktır. Kul bu ışıkla

kötüyü ve günah olanı bilir ve ondan kaçınır, iyi ve sevap olanı görür ve ona uyar (Serrâc, s. 303). Hâris el-Muhâsibî takvâyı, "Allah'tan gelen bir nurla Allah'a itaat etmek ve günahları terketmektir" şeklinde tarif eder (*er-Ri'âye*, s. 48). Ebû Bekir el-Verrâk'a göre kul yakın nuru ile hallerini nurlandırır ve bu nur sayesinde takvâ ehli mertebesine ulaşır (Sülemî, s. 227; Kuşeyrî, s. 279; Ferîdüddin Attâr, s. 238). Muhammed el-Cerîr, takvâ ve murakabe hallerini sağlamaştırmadan keşf ve müşâhede mertebesine ulaşmanın mümkün olmadığını belirtir (Kuşeyrî, s. 278). Süfîler takvânın zâhirî ve bâtinî yönlerinden bahsetmiştir. Bâtinî takvâ kalpteki iyi niyet ve ihlâstan, zâhirî takvâ dinî hükümlere titizlikle uymaktan ibarettir (*a.g.e.*, s. 279; Ferîdüddin Attâr, s. 495). Muhâsibî'ye göre kalpteki hakiki takvâ ibadetlerde Allah'ın rızasını, beden ve organların takvâsı ise hak hukuk gözetmekten ibarettir (*er-Ri'âye*, s. 47). İbn Mesrûk'a göre takvâ Allah'a duyulan saygının semerisidir. Müminlere saygı göstermek Allah'a olan saygının sonucudur. Kul bu saygıyla takvânın hakikatine erer (Sülemî, s. 241). Allah'ın kuluna verdiği en güzel şey takvâdır; bütün faziletlerin kaynağı olan takvânın temeli ihlâstır (*a.g.e.*, s. 300). Takvâ güzel ahlâk ve helâl lokmadır (*a.g.e.*, s. 108). Tevekkül, rızâ ve sabır takvânın göstergesidir (Kuşeyrî, s. 279).

Helâllîği şüpheli olan şeylerden sakınmak avamın takvâsıdır. Havas ise helâl olan şeylerin ihtiyaçtan fazla olanını terketmeyi takvânın gereği kabul eder. Bazı süfîlere göre takvâ zaruri olmayı terketmektir. Âriflere göre takvâ kulun Allah'tan başka her şeyden korunması ve gönlünde sadece O'na yer vermesidir (*a.g.e.*, s. 278). Mürid perhizkâr olmalı, helâl konusunda kılı kırk yarmalı, fakat işi vesvese noktasına kadar götürmemelidir (Necmeddîn-i Dâye, s. 258). Mutasavvıflar takvânın çeşitli mertebelerinden bahseder. Avamın takvâsı şirk ve küfürle, havassın takvâsı günah ve kötülükle, evliyanın takvâsı fiilleri vesile kılıp Allah'a yaklaşmakla, peygamberlerin takvâsı fiilleri Allah'a nisbetle ilgilidir (Kuşeyrî, s. 282). Takvâ sahibi şirki tevhide, münafıklığı iman ve ihlâsa, haramı veya helâllîği şüpheli olan şeyleri helâle, bid'atı ibadet ve amellere karıştırmaz. Zikirle meşgul olmak dilin, Allah'a itaat etmek bedeninin, Allah'tan başkasına bağlanmaması gönlün takvâsıdır. Gazzâlî, "müminin iradesiyle kalbini kötülüklerden arındırması" şeklinde tarif ettiği takvâyı iki kısma ayırır. Esas takvâ haram ve yasaklardan

kaçınmak olup her müslümana farzdır. Aslı olmayan takvâ ise Allah'ın kulumu hayırlı ve edebe uygun olana yönlendirmek için onu aslında helâl ve mubah olan şeylerden menetmesidir. Bu takvâ farz değil fazilettir (*Minhâcû'l-âbidîn*, s. 45). Takvânın verain özel bir şekli ve ileri aşaması olduğunu söyleyen Gazzâlî, Kur'an'da takvâ kavramının "haşyet ve havf" (el-Bakara 2/41), "itaat ve ibadet" (Âl-i İmrân 3/102), "kalbi gûnahtan koruma" (en-Nûr 24/52) anlamında kullanıldığına dikkat çeker (*İhyâ'ü'l-âdâb*, I, 25; II, 95; III, 42); gözün, kulağın, dilin, kalbin ve midenin takvâ bakımından beş önemli organ olduğunu özellikle belirtir (*Minhâcû'l-âbidîn*, s. 40-89). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî takvânın insanın zihnini ve ufkunu açtığını söyler (*Mesnevî*, I, 140). Tasavvufta takvâ aynı zamanda bir makam olarak da kabul edilmiştir (Serrâc, s. 7; Ebû Tâlib el-Mekkî, I, 364). Takvâ mürid ve dervişlerin gözetmeleri gereken bir esastır (Kuşeyrî, s. 276, 735). Süfîler müminin kendi takvâsından kendini koruması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Muhâsibî, takvâ sahibi olduğunu sanıp büyükleme ve başkalarını hor gören sözde dindarlardan söz ederken bunların şeytanın kandırdığı kimseler olduğunu, gerçek takvâ ehlinin kendini başkalarından önemsiz, başkalarını kendinden değerli görmesi gerektiğini söyler (*er-Ri'âye*, s. 561). Vâsıtî, "Takvâ kulun kendini takvâsından korumasıdır" derken (Kuşeyrî, s. 289; Ferîdüddin Attâr, s. 745) aynı hususu vurgulamaktadır.

Takvâ konusu fıkhîda da çeşitli açılardan ele alınmıştır. Devlet başkanlığı ve hâkimlik görevleri yanında şahitlik, velâyet ve vesâyet ehliyeti için gerekli görülen ahlâkî adaletin büyük günahlardan kaçınmak, küçük günahlarda ısrar etmemek ve farzları yerine getirmek olduğu kaydedilmiştir, adaletin kişinin takvâ ve mürüvvet üzere bulunmasını sağlayan bir erdem sayıldığı belirtilmiştir. Takvâ hadis râvilerinde aranan adâlet vasfı için gerekli görülen özellikler arasında yer alır. Cemaatle namazda imamlık yapacak kişide aranan özellikler arasında namazla ilgili hükümleri bilmek, Kur'an'ı düzgün okumak ve takvâ sahibi olmak başta gelmektedir. İmamlıkta öncelik konusunda bu sıralama genel kabul görmeye birlikte bazı âlimler kıraati iyi olanın namaz hükümlerini iyi bilenden, bazıları da takvâ sahibinin kıraati iyi olandan önce geldiğini belirtmiştir. Evlilikte kadına ve velilerine nikâh akdini fesih imkânı tanıyan denklîğin (kefâet) arandığı hususlar arasında yer alan dindarlığı

fıkhî âlimleri genellikle takvâ şeklinde açıklamış, bazıları dindarlığı âhirete ilişkin olması gerekçesiyle denklîk kriterleri arasında saymazken İmam Şâfiî sadece takvâda ve meslekte denklîği esas almış, İmam Mâlik ise takvâ ve evliliğin devamını imkânsız kılacak özürden başka denklîk ölçüsü kabul etmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "vky" md.; Te-hânevî, *Keşşâf*, II, 1527; *Kâmus Tercümesi*, IV, 1221; Wensinck, *el-Mu'cem*, "vky" md.; *Müsned*, II, 4; Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûküllâh* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd – Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1390/1970, s. 40-43, 47-49, 63, 561; Hakîm et-Tirmizî, *Bejânü'l-fark* (nşr. Ahmed Abdurrahman es-Seyyâh), Kahire 1998, s. 37-39, 56, 64; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 7, 70, 303; Kelâbâzî, *et-Ta'aruf*, s. 84, 85, 97, 98; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 242, 250, 280, 281, 289, 364, 457; II, 375, 529; Şerîf er-Radî, *Hiz. Ali: Nehcû'l-belâga* (trc. Adnan Demircan), İstanbul 2006, s. 192, 202, 204, 250; Sülemî, *Tabakât*, s. 108, 227, 241, 300, 438, 556; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 276, 277, 278, 279, 282, 284, 289, 735; Herevî, *Tabakât*, s. 317, 561; Gazzâlî, *İhyâ'ü'l-ülmî'dîn*, Kahire 1358/1939, I, 25; II, 95, 99-154; III, 42; IV, 158; a.mlf., *Minhâcû'l-âbidîn*, Kahire 1954, s. 40-89; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, İstanbul 1308, I, 242; Bakfî, *Meşrebü'l-ervâh* (nşr. Nazif M. Hoca), İstanbul 1974, s. 21, 30; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ'* (nşr. Muhammed İstî'lâmî), Tahran 1346 hş., s. 238, 495, 745; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 35, 523; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1294, II, 207-234; Necmeddîn-i Dâye, *Mürşadü'l-ibâd* (nşr. M. Emîn Riyâhî), Tahran 1365 hş., s. 258; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî* (trc. Veled İzbu-dak), İstanbul 1963, I, 140; III, 149; VI, 24; Yâfiî, *Neşrü'l-me'hâsini'l-ğâliyye fi fazli meşâyihî's-süfiyye*, Kahire 1329, I, 404-411; Zerrûk, *Kavâ'idü'l-taşavvuf*, Kahire 1989, s. 37; Birgivî, *et-Tarikâtü'l-Muhammediyye*, İstanbul 1301, s. 33, 199-219; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcû'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 162; Ebû'l-Bekâ, *ed-Külliyât*, Bulak 1253, s. 123; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhî'l-bâliğa*, Kahire, ts. (Dârü'l-kütübî'l-hadîse), s. 634-638; Elmalılı, *Hak Dîni*, I, 167-170; Bilmen, *Kamus*, I, 314, 321; T. İzüt-su, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (trc. Süleyman Ateş), Ankara 1975, s. 222-226; a.mlf., *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (trc. Selahattin Ayaz), İstanbul 1991, s. 104-105; Lütfullah Cebeci, *Kur'an'a Göre Takva*, İstanbul 1991; S. Husain M. Jafri, "Particularity and Universality of the Qur'an with Special Reference to the Term Taqwa", *Essays on Islam* (ed. Hakim Mohammed Said), Karachi 1993, II, 14-31; Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (trc. Alparslan Açıkgeçenç), Ankara 1998, s. 66-67; Ali Galip Gezgin, "Kur'an Meâllerinde Takva Kelimesinin Türkçe'ye Çeviri Sorunu", *Kur'an Mealleri Sempozyumu*, Ankara 2007, II, 295-315; E. S. Ohlander, "Fear of God (Taqwâ) in the Qur'an: Some Notes on Semantic Shift and Thematic Context", *JSS*, L/1 (2005), s. 137-152; L. Lewisohn, "Taqwâ", *ELP Suppl.* (İng.), s. 781-785; Mehdi Mutî v.dğr., "Taqvâ", *DMBİ*, XVI, 50-60; Bâbek-i Abbâsî, "Taqvâ", *Dânîşnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1382 hş., VII, 779-806.